

УДК 347.91.95

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.4.29>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИПЛАТ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ

Лаленков Сергій Михайлович,

аспірант кафедри цивільного права та процесу

Навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ

Статтю присвячено дослідженню міжнародно-правових засад забезпечення виплат на утримання дітей у контексті захисту їхніх соціально-економічних прав. Актуальність теми зумовлена глобальною проблемою невиконання аліментних зобов'язань, що призводить до порушення базових прав дитини на належний рівень життя, розвиток і соціальний захист. У роботі проаналізовано ключові міжнародно-правові акти, що регламентують питання стягнення аліментів, зокрема Конвенцію ООН про права дитини 1989 року, Гаазьку конвенцію про право, що застосовується до аліментних зобов'язань 1973 року, та Гаазьку конвенцію про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інші форми утримання сім'ї 2007 року. Розкрито значення діяльності міжнародних організацій, таких як ЮНІСЕФ, Save the Children, World Vision, які доповнюють правові механізми наданням практичної допомоги дітям, що не отримують аліментів.

Особливу увагу приділено проблемам реалізації міжнародно-правових норм у національних правових системах: відсутності єдиного підходу в законодавствах різних держав, труднощам ідентифікації боржників, бюрократичним перепонам та тривалому процесу міжнародного визнання судових рішень. Автор підкреслює, що діти, які залишаються без аліментної підтримки, потрапляють у групу ризику соціальної ізоляції та бідності, а міжнародні програми соціального захисту відіграють компенсаторну роль, забезпечуючи мінімальні гарантії існування.

У статті запропоновано шляхи вдосконалення правового регулювання: посилення міжнародної співпраці у сфері обміну інформацією про боржників, спрощення процедур визнання рішень, розширення застосування електронних сервісів та інтеграція соціальних програм із правовими механізмами. Автор доходить висновку, що ефективна реалізація міжнародно-правових засад забезпечення виплат на утримання дітей можлива лише за умови комплексного підходу, який поєднує юридичні, соціальні та інституційні інструменти.

Ключові слова: міжнародне право, аліментні зобов'язання, права дитини, соціальний захист, міжнародне співробітництво.

Lalenkov Serhii. International legal principles for ensuring child support payments

The article is devoted to the study of the international legal foundations of ensuring child support payments in the context of protecting children's socio-economic rights. The relevance of the topic is driven by the global problem of non-fulfillment of alimony obligations, which leads to the violation of fundamental rights of the child to an adequate standard of living, development, and social protection. The paper analyzes key international legal instruments regulating the collection of alimony, in particular the 1989 UN Convention on the Rights of the Child, the 1973 Hague Convention on the Law Applicable to Maintenance Obligations, and the 2007 Hague Convention on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance. The significance of the activities of international organizations such as UNICEF, Save the Children, and World Vision, which complement legal mechanisms by providing practical assistance to children who do not receive child support, is also revealed.

Special attention is given to the challenges of implementing international legal norms in national legal systems: the lack of a unified approach in the legislation of different countries, difficulties in identifying debtors, bureaucratic obstacles, and the lengthy process of international recognition of court decisions. The author emphasizes that children deprived of alimony support fall into a risk group of social exclusion and poverty, while international social protection programs play a compensatory role, providing minimum guarantees for existence.

The article proposes ways to improve legal regulation: strengthening international cooperation in the exchange of information about debtors, simplifying recognition procedures, expanding the use of electronic services, and integrating social programs with legal mechanisms. The author concludes that the effective implementation of international legal foundations for ensuring child support payments is possible only through a comprehensive approach that combines legal, social, and institutional instruments.

Key words: international law, alimony obligations, child rights, social protection, international cooperation.

Вступ. Забезпечення права дитини на належний рівень життя та фінансову підтримку є одним із ключових елементів міжнародного захисту прав людини. Несплата аліментів батьками призводить до погіршення соціально-економічного становища дітей, підвищує ризик бідності та обмежує їхні можливості для розвитку. У цьому контексті міжнародне право виробило низку інструментів, що спрямовані на врегулювання аліментних зобов'язань і гарантування права дітей на утримання. Діти є однією з найуразливіших соціальних груп, які зазнають найвищого ризику виключення зі сфери соціального захисту.

У багатьох країнах спостерігається нерівномірний прогрес у подоланні бідності: хоча загалом показники поступово покращуються, частка дітей серед бідного населення незмінно перевищує частку дорослих.

Ці дані свідчать про необхідність посилення міжнародних програм і державних стратегій, спрямованих на фінансову підтримку дітей, зокрема тих, які не отримують аліментів.

Проблема несплати аліментів є поширеною в багатьох країнах світу. Коли один із батьків відмовляється виконувати свої фінансові обов'язки, діти залишаються у вразливому становищі. Це впливає не лише на їх матеріальне забезпечення, а й на рівень освіти, доступ до медицини та загальний розвиток. У таких випадках важливу роль відіграють міжнародні програми та організації, які спрямовують свої ресурси на підтримку дітей, що не отримують аліментів. Проблема невиконання аліментних обов'язків

є глобальним феноменом. Тисячі дітей у різних країнах залишаються без фінансової підтримки з боку одного з батьків, що негативно впливає на їх розвиток та добробут. Міжнародні організації, як-от UNICEF та структури ООН, а також неурядові організації, започаткували різні ініціативи для розв'язання цієї проблеми. **Мета статті** – дослідити ці програми, механізми та оцінити їх ефективність.

Організація Об'єднаних Націй через свої агентства, зокрема ЮНІСЕФ, реалізує численні програми допомоги дітям, що опинилися в складних життєвих умовах. Міжнародний надзвичайний фонд допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) був заснований у 1946 році, відразу після завершення Другої світової війни. Його початковий мандат був чітким: допомагати дітям і молодим людям, чиї життя та майбутнє опинилися під загрозою, незалежно від того, яку роль їхня країна відігравала у війні.

Для ЮНІСЕФ із самого початку було важливо охопити всіх дітей, які потребують підтримки, і захистити їхнє право на життя, розвиток та реалізацію власного потенціалу. Цей принцип став незмінною «ДНК» організації. Від післявоєнних років і до сьогодення, коли світ стикається з новими глобальними викликами, мандат ЮНІСЕФ залишається незмінним: захищати права й благополуччя дітей у будь-яких обставинах і в будь-якому місці.

Світовий банк і міжнародні неурядові організації (наприклад, WorldVision, Terredes Hommes) фінансують проекти, спрямовані на: боротьбу з дитячою бідністю, розвиток програм соціальної під-

тримки, створення фондів для допомоги дітям у кризових ситуаціях.

У сучасних умовах глобалізації, активної трудової міграції та зростання кількості транскордонних шлюбів і розлучень проблема стягнення аліментів набуває особливої актуальності. Діти, які не отримують фінансової підтримки від одного з батьків, стають соціально вразливою групою, що потребує захисту як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Міжнародна співпраця виробила низку правових механізмів, спрямованих на забезпечення виконання аліментних зобов'язань у випадках, коли батьки та діти перебувають у різних державах. Серед них особливе значення мають Конвенція ООН про права дитини 1989 року, Гаазька конвенція про стягнення аліментів за кордоном 1956 року та Конвенція 2007 року про міжнародне стягнення аліментів на дітей. Водночас ефективність цих документів залежить від належного впровадження їх положень у національне законодавство та реальної співпраці держав.

Актуальність теми зумовлена тим, що відсутність єдиного підходу до врегулювання аліментних зобов'язань, тривалі бюрократичні процедури та труднощі з ідентифікацією боржників перешкоджають ефективному захисту прав дітей. У таких умовах важливу роль відіграють також міжнародні організації, зокрема ЮНІСЕФ, Save the Children та World Vision, які реалізують програми допомоги дітям, позбавленим належної батьківської підтримки.

Так, дослідження міжнародно-правових засад забезпечення виплат на утримання дітей необхідне для з'ясування змісту та ефективності правових механізмів, а також для вироблення пропозицій щодо їх удосконалення з метою забезпечення найкращих інтересів дитини

Постановка завдання. Сучасні глобалізаційні процеси, активна міграція населення та зростання кількості транскордонних сімейних відносин зумовлюють необхідність належного правового врегулювання питань щодо утримання дітей. Несплата аліментів одним із батьків призводить до порушення права дитини на належний рівень життя, а у випадках

міжнародного елемента створює додаткові правові труднощі, пов'язані з визнанням і виконанням рішень за межами національної юрисдикції.

Актуальність дослідження полягає у визначенні міжнародно-правових засад, які забезпечують ефективне стягнення аліментів на дітей, а також у виявленні недоліків та прогалин у чинних механізмах співпраці між державами.

Результати дослідження. Діти, які не отримують аліментів від одного з батьків, належать до категорії соціально вразливих осіб, оскільки позбавлені належного фінансового забезпечення. У таких випадках їхнє право на матеріальну підтримку реалізується двома взаємопов'язаними шляхами: через національні та міжнародні програми соціального захисту, а також через міжнародно-правові механізми стягнення аліментів. Міжнародні інструменти, зокрема Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), Гаазька конвенція про стягнення аліментів за кордоном (1956 р.) та Конвенція 2007 р. про міжнародне стягнення аліментів на дітей, установлюють зобов'язання держав забезпечувати ефективне виконання аліментних рішень і співпрацювати у випадках транскордонних спорів [5]. Водночас міжнародні організації, як-от ЮНІСЕФ, Save the Children та World Vision, реалізують програми, що частково компенсують відсутність аліментних виплат, забезпечуючи дітям доступ до освіти, охорони здоров'я та базової фінансової допомоги.

Допомоги на дітей націлені на охоплення домогосподарств із дітьми. У цьому сенсі вони мають категорійний характер, тобто виплачуються конкретній підгрупі населення залежно від складу домогосподарства і демографічних критеріїв. Допомоги на дітей можуть передбачати й інші критерії адресності, наприклад, додаткові категоріальні вимоги, перевірку матеріального становища або географічний принцип забезпечення адресності. Допомоги на дітей різняться також залежно від того, чи передбачають вони вимоги до поведінки одержувачів. Ці вимоги є різними, що відображає мотиви зумовленості допомог (наприклад, акцент на поведінці окремого одержу-

вача, а не на структурних перешкодах і належному наданні послуг) [11].

У сучасних умовах глобалізації та міграції питання стягнення аліментів набуває міжнародного характеру. Дедалі більша кількість сімейних відносин, що ускладнені іноземним елементом, зумовлює необхідність удосконалення правового регулювання аліментних зобов'язань на міжнародному рівні.

По-перше, активні міграційні процеси, що мали місце ще за часів СРСР, сприяли формуванню численних змішаних сімей, члени яких нині є громадянами різних держав. По-друге, сучасні виклики, зокрема економічна нестабільність і військові конфлікти, змушують значну кількість людей залишати свої країни, що збільшує кількість випадків, коли один із батьків проживає за кордоном й ухиляється від виконання аліментних зобов'язань.

Попри існування міжнародно-правових механізмів, зокрема Гаазької конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання (2007) [5], Конвенція ООН про права дитини [9] та Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми й про поновлення опіки над дітьми (1980) [10], на практиці все ще є численні правові колізії та проблеми з виконанням судових рішень у транскордонних справах.

Відсутність єдиних підходів у національних законодавствах різних країн, труднощі з ідентифікацією боржників, бюрократичні процедури та тривалий процес міжнародного визнання судових рішень створюють значні перешкоди в забезпеченні прав дітей на фінансову підтримку.

Тому питання гармонізації міжнародно-правових стандартів щодо врегулювання аліментних зобов'язань, удосконалення механізмів їх виконання та зміцнення міждержавної співпраці є вкрай актуальним і потребує подальшого дослідження.

Закон України «Про міжнародне приватне право» [1] закріплює, що зобов'язання щодо утримання, які виникають із сімейних відносин, крім випадків, передбачених статтею 66 цього Закону, регулюються правом держави,

у якій має місце проживання особа, що має право на утримання. Якщо особа, яка має право на утримання, не може його одержати згідно з правом, визначеним у частині першій цієї статті, застосовується право їхнього спільного особистого закону. Якщо особа, яка має право на утримання, не може його одержати згідно з правом, визначеним частинами першою і другою цієї статті, застосовується право держави, у якій особа, яка зобов'язана надати утримання, має місце проживання.

Як регламентує ч. 2, ст. 27 Конвенції про права дитини від 20.11.1989 року, схваленої резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року, ратифікованої Постановою Верховної Ради України №789-XII від 27.02.1991 року батько(-ки) або інші особи, які виховують дитину, несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини [9].

У контексті європейської інтеграції, Україна зобов'язана впроваджувати європейські стандарти у своє законодавство. Це стосується і правового регулювання аліментних зобов'язань. Одним з найважливіших міжнародних документів, які регулюють питання аліментів, є Європейська конвенція «Про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання», яку Україна ратифікувала Законом України від 11 січня 2013 року [4]. Ця конвенція визначає процедури взаємної допомоги між країнами-учасниками в питаннях, що стосуються аліментів. Зокрема, вона встановлює правила щодо визнання та виконання рішень про аліменти, встановлених в інших державах.

Верховною радою України ратифіковані такі міжнародні договори: Конвенція про стягнення аліментів за кордоном від 20 червня 1956 року, яка ратифікована 20 липня 2006 року [3], Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 2 жовтня 1973 року, до якої приєдналася Україна 14 вересня 2008 року [4], а також Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інші форми сімейного утримання від 23 листо-

пада 2007 року, яка була ратифікована 11 січня 2013 року [5]. Метою Конвенції про стягнення аліментів за кордоном від 20 червня 1956 року є спрощення стягнення аліментів, на які особа (позивач), що перебуває на території однієї з Договірних Сторін, заявляє своє право, з іншої особи (відповідач), яка підпадає під юрисдикцію іншої Договірної Сторони.

Ця мета досягається за допомогою установ і органів, які далі називаються Органами, що передають, і Органами, що приймають. Функції цих органів в Україні відповідно до Інструкції про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном, яка затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2006 року, покладено на Міністерство юстиції України [6].

Міжнародно-правові стандарти щодо врегулювання аліментних зобов'язань відіграють ключову роль у захисті прав дітей та забезпеченні їх належного матеріального утримання незалежно від місця проживання батьків.

Гаазька конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання (2007), Конвенція ООН про права дитини [9] і Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (1980) [10] забезпечують основу для міжнародного правового регулювання аліментних зобов'язань.

Ці документи гарантують визнання судових рішень про стягнення аліментів та сприяють їх виконанню в транскордонних справах.

Висновки. Міжнародно-правові засади забезпечення виплат на утримання дітей ґрунтуються на Конвенції ООН про права дитини, Гаазьких конвенціях, регіональних і двосторонніх договорах. Доповнюють ці механізми діяльність гуманітарних організацій, що забезпечують реальну підтримку дітям. Водночас наявні виклики вказують на потребу в подальшому вдосконаленні міжнародного правового регулювання та створенні ефективніших інституційних механізмів. Основними проблемами в міжнародному регулюванні забезпечення дітей є:

1. Відмінності в національних законодавствах щодо мінімального розміру аліментів та механізмів їх стягнення.

2. Ухилення боржників від виконання аліментних зобов'язань шляхом зміни місця проживання або приховування доходів.

3. Бюрократичні перепони в процесі взаємодії між державами та тривалий розгляд справ.

Рекомендуються шляхи вдосконалення міжнародно-правового регулювання аліментних зобов'язань: по перше, спрощення та прискорення процедури визнання і виконання судових рішень щодо аліментів між країнами; по друге, посилення санкцій проти боржників, які ухиляються від сплати аліментів; по третє, розширення міждержавної співпраці, зокрема через створення єдиної міжнародної бази даних боржників та обмін інформацією між державами; по-четверте, вироблення уніфікованих підходів до визначення обсягу аліментних зобов'язань і способів їх забезпечення.

Використання цифрових технологій для подання заяв та контролю за виконанням судових рішень – це сучасний підхід, який значно вдосконалив процес стягнення аліментів і зробить його зручнішим та ефективнішим. Електронні платформи та реєстри дадуть змогу батькам подавати заяви онлайн, мінімізуючи бюрократичні затримки й необхідність особистої присутності в судових або адміністративних установах.

Так, хоча сучасні міжнародно-правові стандарти забезпечують певний рівень захисту прав дітей на отримання аліментів, є необхідність у подальшому вдосконаленні механізмів їх реалізації. Гармонізація правових норм, покращення міждержавної співпраці та ефективні механізми контролю сприятимуть більш оперативному та справедливому вирішенню аліментних спорів на міжнародному рівні.

У процесі дослідження з'ясовано, що право дитини на належне утримання є невід'ємним складником міжнародно-правових гарантій захисту прав людини. Відсутність аліментних виплат з боку одного з батьків створює загрозу порушення базових соціальних і економічних

прав дитини, а в разі міжнародного елементу – додатково ускладнює процес їх реалізації.

Аналіз міжнародно-правових актів (Конвенції ООН про права дитини, Гаазьких конвенцій 1956 та 2007 рр., двосторонніх договорів) показав, що міжнародне співтовариство розробило ефективні механізми співпраці держав у сфері стягнення аліментів. Водночас практика свідчить, що через різні підходи в національних законодавствах, складність процедур визнання і виконання іно-

земних судових рішень, а також бюрократичні перепони, ці механізми не завжди забезпечують своєчасне та повне виконання аліментних зобов'язань.

Важливу роль у гарантуванні прав дітей відіграють міжнародні організації та гуманітарні програми (ЮНІСЕФ, Save the Children, World Vision), які частково компенсують відсутність аліментів, забезпечуючи доступ до освіти, медицини й базової матеріальної підтримки. Проте така допомога не може замінити правове зобов'язання батьків утримувати дитину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення 26.08.2025 р)
2. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_009 (дата звернення 26.08.2025)
3. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном від 20 червня 1956 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_425 (дата звернення 26.08.2025)
4. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 2 жовтня 1973 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973_001 (дата звернення 26.08.2025)
5. Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інші форми сімейного утримання від 23 листопада 2007 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_112 (дата звернення 26.08.2025)
6. Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном : Наказ Міністерства юстиції України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1390-06> (дата звернення 26.08.2025)
8. Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання : Наказ Міністерства юстиції України від 15 вересня 2017 року № 2904/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1150-17> (дата звернення 26.08.2025)
9. Конвенція про права дитини. *Відомості Верховної Ради УРСР (БВР)*, 1991, № 13, ст. 145. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text(дата звернення 26.08.2025)
10. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми. *Відомості Верховної Ради України (БВР)*, 2008, № 17, ст.177. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_327#Text(дата звернення 26.08.2025)
11. ODI/UNICEF (2020) Universal child benefits: policy issues and options. London: Overseas Development Institute and New York: UNICEF URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/10531/file/CHILD%20BENEFIT%20UKR_pr.pdf(дата звернення 28.08.2025)

Стаття надійшла в редакцію: 28.08.2025

Стаття прийнята: 12.09.2025

Опубліковано: 27.10.2025

